

Ideaalina tekstituote

Katriina Uljas-Rautio

Tutkimisen ja kirjoittamisen erillisyys

Teksteillä on merkittävä asema akateemisessa yhteisössä. Tutkintojen suorittaminen edellyttää opiskelijalta valtavaa määrää tekstityötä, ja akateeminen asiantuntijuus lunastetaan pääosin tekstien avulla. Mikä tahansa teksti ei kuitenkaan kelpaa, vaan yhteisön on hyväksyttävä se. Yhteisön hyväksymät tekstit noudattavat tiettyjä sosiaalisesti määrittäytyneitä konventioita. Tavoiteltava tekstilaji ja siihen liittyvät normit ja ohjeet paljastavat jotakin yhteisön käytännöistä, ajattelun ja sanomisen tavoista (Ivanič, 2004, 220; Koskela, 2020, 32).

Opinnäytteen tekemiseen on tarjolla paljon erilaisia ohjeita. Ohjeita antavat seminaarien ja kirjoittamisen kurssien vetäjät, tiedekunnat ja yliopistotason toimijat. Ohjeita löytyy myös oppikirjoista ja tiedelehtien julkaisuohjeista. Ohjeissa keskitytään niin sanottujen teknisten seikkojen lisäksi kielen ymmärrettävyyteen. Toisinaan otetaan kantaa myös tekstin rakenteeseen. Tutkimuksellisista käsitteistä ohjeissa vilahtelevat aihe, tutkimuskysymys ja metodi. Tutkimukseen liittyvät ohjeet on kuitenkin usein erotettu omiksi ohjeikseen. Erillisyys synnyttää harhan kirjoittamisesta tutkimuksen tekemisen keskeisimpänä tai jopa ainoana prosessina. Tutkimisen nähdään usein liittyvän tekstin tuottamiseen (esim. Katajamäki & Isohella, 2020, 73; Koskela & Pilke 2020, 126), mikä niin ikään korostaa tekstiä ja tekstituotetta. Usein arviointikin kohdistuu ensisijaisesti tekstituotteeseen (Katajamäki & Isohella, 2020, 68), eikä tutkimusprosessi saa ansaitsemaansa roolia arvioinnissa.

Teksti- ja tuotokeskeisyys saattaa estää opiskelijaa ymmärtämästä, mistä tutkimisessa on pohjimmiltaan kyse. Opinnäytetyön mieltäminen keskeisesti kirjoittamistehtävänä ei ole kuitenkaan vain opiskelijan näkemys, vaan se näkyy selkeästi tutkielmista annettujen ohjeiden lisäksi tieteellistä kirjoittamista ja tutkielmaohjaamista käsittelevässä kirjallisuudessa (esim. Katajamäki & Isohella, 2020, 76). Tutkimusongelman tai teoreettisen viitekehyksen valinta, aineiston keruu tai analyysi ovat kuitenkin ensisijaisesti jotakin muuta toimintaa kuin kirjoittamista, vaikka niistä aikanaan lukijalle kirjoitetaankin.

Tämän puheenvuoron huomiot perustuvat Lapin yliopiston kahden eri tiedekunnan (yh-teiskuntatieteen ja oikeustieteen) ja yhden koko yliopistoa koskevan kandidaatintutkielman tekemiseen tarkoitettua ohjeistusta. Nämä ohjeet valitsin tarkasteltaviksi, koska ne olivat kaikille yleisesti luettavana ja ne oli tarkoitettu myös laajalle opiskelijajoukolle: yksi koko yliopistoa (M), yksi koko tiedekuntaa (oikeustieteellinen tiedekunta, jatkossa OTK) ja yksi yhtä oppiainetta (sosiaalityö, jatkossa ST) varten. Kyseisistä ohjeista syksyllä 2022 saatavilla oli enää koko yliopistoa koskeva ohjeistus.

Ohjeisiin kirjautuvat odotukset toistavat itseään, nojautuvat ideologioihin, rakentavat niitä ja muuttuvat helposti itsestäänselviksi ja luonnollisiksi (ks. Erra & Svinhufvud, 2017, 316). Odotusten kaltainen opinnäytetyö tarjoillaankin ohjeissa ideaalina, ikään kuin ainoana totuutena. Sitä ei perustella, sille ei esitetä eikä opiskelijaa kannusteta etsimään vaihtoehtoja.

- - tulee välttää tekstin tulkinnanvaraisuus (M)

Vaativaan kirjoittamisen biomistyöhön tulee varata riittävästi aikaa sekä hyvä vireytilä. (M)

Ohjeissa piirtyy opinnäytteen tekstin ohella tietynlainen käsitys tekstin merkityksestä ja kirjoittamisesta toimintana. Ohjeissa kirjoittamisen merkitystä ei sidota kirjoittamisen sosiaalisiin päämääriin eikä kirjoittamistilanteita lähestytä niiden vuorovaikutussuhteiden näkökulmasta (ks. Ivanič, 2004, 234–237). Erityisenä ongelmana onkin pidetty sitä, että oppilaitosten kirjoittamistilanteet ovat ”teennäisiä”. Tekstit suunnataan ensisijaisesti opettajalle ja näin ohitetaan kyseisen genren ”aito” lukijakunta. (Heikkinen, 2013.)

Tekstien tieteellisyyden takeena näytetään pidettävän sitä, että tutkielmateksti kirjoitetaan teknisesti oikein, ohjeiden mukaisesti, jolloin teksti automaattisesti vastaa ohjeissa kuvailtuja tavoitteita (ks. Heikkinen 2007, 3). Kirjoittaminen määrittyy jopa kontekstittomana toimintana, jossa pätevät aina samat säännöt tekstilajista riippumatta (Ivanič, 2004, 227–229). Ohjeiden valossa vaikuttaa siltä, että yhtäältä opinnäyteteksteiltä odotetaan ensisijaisesti tekstituotetta ja tuotteen palauttamista, jossa kirjoittamisella on välineellinen arvo. Toisaalta odotusten mukainen teksti nojautuu käsitykseen kirjoittamisesta autonomisena ja yleispätevänä taitona: kun sen taidon kerran opettelee, sen hallitsee jatkossakin tilanteessa kuin tilanteessa.

Tuotemaisuus ja esinemäisyys

Opinnäytetyö tahtoo usein jäädä kompastuskiveksi valmistumisen polulla. Ratkaisuna korostetaan, että tärkeintä on palauttaa jonkinlainen teksti. ”Palautettu työ on paras työ” (M). Konkreettisenä tavoitteena on palauttaa teksti ja saada siitä opintosuoritus. Tällöin kyse on henkilökohtaisen toiminnan tuloksena syntyvästä tuotoksesta, päätepiteestä tai todisteesta (Luukka, 2004, 15–16). Kyse ei ole niinkään asiantuntijuuden karttumisesta, ongelmanratkaisusta, tiedeyhteisön toimintaan osallistumisesta tai keskustelusta, vaan tuotteesta ja suorituksesta.

Ohjeissa on myös kyse institutionaalisista tekstilajinormeista eli kieliyhteisön ohjeistuksista ja sopimuksista siitä, millainen tekstilaji opinnäyteteksti on ja millainen kielenkäyttö sellaisessa tekstissä on korrekta (Heikkinen, 2013). Parhaimmillaan institutionaalinen tekstilaji on käyttäjilleen resurssi: se ohjaa samalla niin tekstien laadintaa kuin niiden tulkintaa ja arviointiakin (Bhatia, 2004, 22–26). Kaikille kirjoittajille resurssi ei kuitenkaan ole samanlainen. Kaikki kirjoittajat eivät tee valintojaan vapaasti, vaan yhteisö ohjeissaan suosii tiettyjä diskursseja ja lajeja. Vain harvat kirjoittajat tunnistavat omia mahdollisuuksiaan tehdä omia valintojaan ja näin esimerkiksi rikkoa käytänteitä ja haastaa vallalla olevia normeja. (Ivanič, 2004, 237–240.)

Vasta ensimmäistä tutkintoaan suorittava opiskelija ei useinkaan ole se kirjoittaja, joka lähtee haastamaan vallalla olevia konventioita, eikä häntä siihen annetuissa ohjeissa kannusteta. Institutionaaliseksi normeiksi määrittyvät ohjeiden valossa tutkimusprosessia myötäilevä jäsenyys, lähdekirjallisuuden merkitseminen ja norminmukainen kieliasu. Kielellisistä keinoista ei puhuta, lukuun ottamatta oikeakielisyyttä. Puhutaan välimerkeistä, virkkeistä, lauseista, sanamuodoista ja virheistä.

Tekstin institutionaalisuutta korostetaan esittämällä muotovaatimukset ehdottomina touuksina: tekstin tulee olla ohjeita tai perusvaatimuksia noudattavaa, sen tulee olla vaatimusten mukaisesti tuotettua. Opiskelijan tulee osata tuottaa ja noudattaa. Sen sijaan ohjeet eivät pohdi tutkielman tekstilajin suhdetta muihin tekstilajeihin. Tieteellisen kirjoittamisen tai tutkielman ominaisuuksia ei verrata opiskelijalle tuttuihin tekstilajeihin tai kirjoittamisen vaiheisiin. Eronteko tutkielmaan liittyvän pohjatyön ja esimerkiksi lukio-opetuksessa paljon suosittujen tekstilajien pohjatyön kanssa jää tekemättä. Lukijaa ei auteta ymmärtämään, miten esseen, kirjallisuusanalyysin tai jonkin muun lukiosta tutun tekstilajin ja tutkielman pohjatyö ja kirjoittaminen eroavat toisistaan. Institutionaalista luonteestaan huolimatta ohjeissa hyväksi opinnäytetekstiksi määrittyvä teksti ei olekaan tarkoitukseensa sopivaksi tavoitteen, lukijan ja käyttötarkoituksen perusteella.

Hyvän tekstin kielellinen ilmaisu on biottua. Se on napakkaa, argumentoivaa ja kuvaavaa, ja se on teknisiltä yksityiskohdiltaan tietynlainen. (ST)

Kirjoittamistapoja ja -tyylejä on runsaasti. (M)

Hyvä teksti on jäsentynyttä, napakkaa, argumentoivaa ja kuvaavaa. Se etenee loogisesti ja sillä on selkeä alku ja loppu. (ST)

Ohjeiden hyvä opinnäytetyö saa määritteeksi kielellisen korrektiuden, laveasti määritellyn tyylin ja jäsentyneisyyden. Luonnehdinnat eivät erota sitä muista tekstilajeista. Institutionaalisen tekstilajin, opinnäytetyön eli tuotteen tuottaminen on tekstin ja ilmaisun hiomista ja muokkaamista, osien lihottamista, siirtämistä tai pilkkomista. Tuotteita kuvataan laveasti, niitä asetetaan paremmuusjärjestykseen ja niitä arvioidaan tuotteena. Opiskelijoiden kanssa käymieni keskustelujen ja keräämieni reflektiopapereiden pohjalta näyttää, että opiskelijatkin puhuvat ensisijaisesti tuotteen muokkaamisesta ja hiomisesta: he elävöittävät tekstiä, eivät niinkään esimerkiksi perustele väitteitään tai tulkintojaan. He puhuvat fiksusta teoriakirjoittamisesta tai lähdekirjoittamisesta. Lähteiden käyttäminen on keskeisesti tekstipätkien, ei ajatusten, lainaamista. Ohjaajan ohjauksen ja opiskelijan ajatustyön keskiössä on teksti, joka saattaa olla ”vielä melko katkonaisesti päässä”. Opiskelijat valitsevat, lukevat ja kirjoittavat teoriaa, mutta eivät niinkään sovelta sitä. He pohtivat, kuinka paljon tekstiä pitää muuttaa, etteivät syyllysty plagiointiin.

Yleensä tuotteesta puhuttaessa korostuu tekstin esinemäisyys ja konkreettisuus (Heikkinen, 2013). Tuotteesta puhuminen ei kuitenkaan korosta tekstimäisyyttä. Ohjeet eivät keskity sanoihin ja lauseisiin tai niiden muodostamaan kokonaisuuteen, eikä tekstin tuottamisen ohjeissa näy kielellisten valintojen pohtiminen, vaan ”pääpaino on oppia luomaan tekstiä” (OTK).

Useimmat ohjeet korostavat tekstin jäsenystä. Hyvä teksti on *jäsentynyttä*, johdonmukaista ja *etenevää*.

Olipa kyse sitten, millaisesta kirjoitelmasta tahansa, tulee sen olla hyvin jäsenelty ja looginen kokonaisuus.” (OTK)

Hyvä teksti on jäsentynyttä, napakkaa, argumentoivaa ja kuvaavaa. Se etenee loogisesti ja sillä on selkeä alku ja loppu. (ST)

Tärkeää on myös kyetä esittämään tutkimusvaiheet lukijan kannalta loogisesti. (M)

Perinteiset jäsenyykseen liittyvät ohjeet ohjaavat hyödyntämään ensisijaisesti tiedon toistamisen strategiaa (ks. Lonka, I. & Lonka, K., 1996, 9). Jäsenyyksen ohjeissa eivät erotu rakenne ja sisältö (Koskela & Pilke, 2020, 123), vaan pelkästään rakenne. Tutkimuksen sisällölliseen jäsenytämiseen ei yleensä anneta kirjoitusoppaissa ohjeistusta (Koskela & Pilke, 2020, 127). Opiskelija saattaa keskittyä kuvailemaan, kertomaan ja toistamaan. Ohjeita noudattamalla hän ei useinkaan yllä soveltavan tai refleктоivan lukemisen ja kirjoittamisen tasoille (Mason, 2002). Ohjeiden ja tieteellisyuden odotusten väliin jää aukko. Ohjeita noudattamalla ei olekaan mahdollista sosiaalistua tiedeyhteisön vuorovaikutuskäytänteisiin.

Perinteistä tieteellisen tekstin rakennetta voikin kritisoida siitä, että se ohjaa tietojen esittämiseen, toistamiseen ja kontrolliin. Ideaalina opinnäytetyönä pidetyssä tekstissä on usein pitkiä referointijaksoja, joissa tiedon osa-alueista hyödynnetään enimmäkseen muodollista tietoa, eikä tietoa sovelleta uuteen tilanteeseen ja tuoteta täten uutta tietoa. Kuitenkin tällaisten perinteisten koulutuksellisten käytäntöjen on pikemmin tulkittu ehkäisevän kuin edistävän asiantuntijuuden kehittymistä (Tynjälä, 2005, 161–162). Tässä valossa ohjeisiin kirjautuva opinnäytetyön ideaali on viimeisiä behavioristisen oppimiskäsityksen linnakkeita: Ohjeiden perusteella opinnäytetyö tulee testanneeksi opiskelijan kykyä toistaa opetettuja ja luettuja tietoja. Sen sijaan ohjeet eivät perustu konstruktivistiseen oppimiskäsitykseen, jossa oppiminen ja kehittyminen näkyisi muutoksena yksilön käsityksissä, jotka koskevat esimerkiksi tutkittavaa ilmiötä (Tynjälä, 2005, 166).

Yleispätevän ja autonomisen taidon harjoittelua ja saavuttamista

Kirjoittaminen nimenomaan tekstituotteen tuottamisena näkyy myös siinä, että erilaiset tutkimuksen ja kirjoittamisen välivaiheet ja eri vaiheisiin liittyvät tekstit ovat ohjeissa lopullisen tuotteen osia. Niillä ei ole itseisarvoa eivätkä tekstin osat määrity esimerkiksi tutkimuksen vaiheista ja niihin liittyvistä tavoitteista käsin.

- - voi hyödyntää laajentaen ja syventäen tutkimussuunnitelmassa käsiteltyä teoriaosuutta - - (M)

Hyppäys hienosta teoriaosasta omiin tutkimuskysymyksiin voi tuntua jyrkältä. (M)

-- kandidutkielma a voi toimia gradun teoreettisena viitekehysenä. (M)

Välivaiheiden ja niihin liittyvien papereiden tavoitteina eivät esiinny käsitteistön pilkkominen ja merkityssuhteiden eritteleminen, analyysin suunnitteleminen, sen toteuttaminen tai johtopäätösten tekeminen. Ohjeissa ei mainita ideapapereita, analyysisuunnitelmia, aineistosta poimittuja raakahavaintoja, vaan niissä puhutaan yhden ja saman tekstituotteen uusista versioista, raakaversioista ja valmiista luvuista (esim. Katajamäki & Isohella, 2020, 75). Nimenomaan tekstit siirtyvät sellaisenaan vaiheesta toiseen ja jopa kokonaan työstä toiseen. Kyse ei näytä olevan ajattelun, asioiden ja toiminnan siirtymisestä, vaan tiedon toistamisesta ja tuotteen tekemisestä. Kirjoittaminen on analysoitujen ohjeiden valossa yleispätevä taito. Yhtäältä se nähdään eksplisiittisen oppimisen ja opettamisen tuloksena (Ivanič, 2004). Ohjeet keskittyvät kuvaamaan kirjoittamisen osaitoja ja tuotosta. Nämä taidot saavutettuaan kirjoittaja osaa tuottaa hyvää tekstiä ihan mistä tahansa aiheesta ja joka tilanteessa. Kyse on siis samalla autonomisesta teksti- ja kielikäsitteestä (Luukka, 2004), jossa kirjoittaminen nähdään erilaisten osaitojen hallitsemisena.

Autonominen kirjoittamiskäsitys näkyy myös siitä, että kirjoittamista ohjataan yleispätevin normein. Normeissa eivät korostu tilanteisuus, tavoitteet, lukija ja yhteisöllisyys. Ohjeita noudattamalla tuotetaan hyvä teksti kaikkiin tarkoituksiin. Ohjeita noudattamalla kirjoittaminen sujuu ja kehittyy. Kyse ei näytä kuitenkaan olevan varsinaisesti metavalmiudesta, vaan itseisarvosta. Kirjoittamisen taitoon liitetään opintojen sujuminen ja asiantuntijuus. Taito joko on tai ei ole. Se saavutetaan, pidetään, hallitaan, omistetaan. Sopii toivoa, ettei opiskelija ihan muserru sen tiedon äärellä, että hänen ”pitää **hallita** oikeustieteellinen kirjoittaminen” (OTK).

Olisikin tarkoituksenmukaista tarkastella asiantuntijaksi kehittymistä kielenkäytön tilanteesta ja vuorovaikutussuhteista käsin. Olisi tarjottava mielekkäitä tehtäviä, joissa opiskelija kokisi osallistuvansa kielenkäyttötilanteisiin tasavertaisena ympäristönsä kanssa. Tärkeää olisi myös käsitellä kieltä yhtenä asiantuntijuuden osana niin, että opiskelija tunnistaa ne kielelliset keinot, joilla asiantuntijatehtävien vuorovaikutustilanteisiin osallistutaan. Erilaisia pedagogisia vaihtoehtoja on ollut tarjolla jo vuosikymmeniä: on esimerkiksi laadittu ongelmanratkaisuun, ryhmätyöhön ja vertauskuviin perustuvia kirjoittamista ennakoivia tehtäviä (Tynjälä, 2005, 167).

Jotta opinnäytetyön tekeminen muistuttaisi asiantuntijamaista tiedonrakentelun ja ongelmanratkaisun prosessia (Tynjälä, 2005, 170), opiskelijaa tulisi ohjata erottamaan tutkimustyön prosessi ja kirjoittamisen prosessi toisistaan (Uljas-Rautio, 2010, 158). Tuotteesta ja tuotteen osista ja sen muokkaamisesta puhumisen sijaan tulee puhua toiminnasta ja tutkimisesta: on esimerkiksi ohjattava aineiston valintaa, analyysin suunnittelua ja toteutusta eli analysoimista, johtopäätösten tekemistä, tulosten tulkintaa ja perustelemista. Olisi syytä tieteellisten tekstien äärellä olla myös tieteellisen tutkimuksen äärellä. Institutionaalinen tekstilaji koostuu teksteistä, joita hyödynnetään osana jonkin instituution toistuvaa toimintaa, esimerkiksi osana oppineisuuden osoittamista. Näin määriteltynä ideaalin opinnäytetyön tekstilajin tulisi palvella sille asetettuja sosiaalisia ja tavoitteellisia käytäntöjä (ks. Koskela, 2020, 32). Kuitenkin, jos vakiintunut ja ohjeiden mukainen tekstilaji ei käytäntöjä enää palvele, olisi uskallettava tarkastella kriittisesti vakiintuneita ohjeita ja malleja ja muuttaa niitä.

Lähteet

- Bhatia, V. K. (2004). *Words of Written Discourse. A Genre-Based View*. London & New York: Continuum.
- Erra, S. & Svinhufvud, K. (2017). Kirjoittamisen diskurssit lukion äidinkielen ja kirjallisuuden opetussuunnitelman perusteissa ja äidinkielen ylioppilaskokeen määräyksissä. *Virittäjä*, 121(3), 316–354.
- Heikkinen, V. (2007). Tieteellinen artikkeli. *Kulttuurintutkimus*, 24(4), 3–20.
- Heikkinen, V. (2013). Genrevoimat valloillaan – tietoisuutta tarvitaan. *Kielikello*, 1, 4–6.
- Ivanič, R. (2004). Discourses of writing and learning to write. *Language and Education*, 18(3), 220–245.
- Katajamäki, H. & Isohella, S. (2020). Yliopiston oppinnäytteiden ohjaajien roolit ja tutkimien kirjoittamisen tuki. Teoksessa H. Katajamäki (toim.), *Tieteellinen kirjoittaminen tiedeyhteisössä* (s. 68–92). Vaasa: VAKKI Publications 11.
- Koskela, M. (2020). Institutionaalista tekstilajia laatimassa – Valtionhallinnon henkilöstön näkemyksiä vuosikertomuksen synnystä. Teoksessa H. Hirsto, M. Enell-Nilsson, H. Kauppinen-Räisänen & N. Keng (toim.), *Työelämän viestintä III*, Arbetslivskommunikation III, Workplace Communication III, Kommunikation im Berufsleben III (s. 32–45). Vaasa: VAKKI Symposium XL 6.–7.2.2020. VAKKI Publications 12.
- Koskela, M. & Pilke, N. (2020). Tieteellisen tekstin jäsentäminen. Teoksessa H. Katajamäki (toim.), *Tieteellinen kirjoittaminen tiedeyhteisössä* (s. 123–134). Vaasa: VAKKI Publications 11.
- Lonka, I. & Lonka, K. (1996). Kirjoittamisen taito. Teoksessa I. Lonka, K. Lonka, P. Karvonen & P. Leino (toim.), *Taitava kirjoittaja* (s. 8–27). Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.
- Luukka, M. (2004). Genre-pedagogiikka: askelia tekstitaitojen jatkumolla. Teoksessa M. Luukka & P. Jääskeläinen (toim.), *Hiiden hirveä bihtämässä: hirveä(n) ibana kirjoittamisen opetus* (s. 145–160). Helsinki: Äidinkielen opettajain liiton vuosikirja XLVIII.
- Mason, J. (2002). *Qualitative researching*. Lontoo: Sage.
- Tynjälä, P. (2005). Konstruktivistinen oppimiskäsitys ja asiantuntijuuden edellytysten rakentaminen koulutuksessa. Teoksessa A. Eteläpelto & P. Tynjälä (toim.), *Oppiminen ja asiantuntijuus, työelämän ja koulutuksen näkökulmia* (s. 160–179). Helsinki: WSOY.
- Uljas-Rautio, K. (2010). Kirjoittamisen ja lukemisen taito. Teoksessa J. Hurtig, M. Laitinen & K. Uljas Rautio (toim.), *Ajatele itse! Tutkimuksellisen lukutaidon perusteet 2010* (s. 149–181). Jyväskylä: PS-kustannus.